

Nederlands Bijbelgenootschap

Nieuwe
vragen... (p. 2)
Veel vreugde,
of: juist
weinig...? (p. 3)
Bijbelwerk in de
oosterse ortho-
doxe kerken (p. 6)
Deze ontvangt
zondaars en eet
met hen (p. 11)
De bijbel open
voor iedereen
(p. 13)

KWARTAALBLAD
OVER BIJBELWERK
5e JAARGANG
DECEMBER 1986

4

MET ANDERE WOORDEN

Nieuwe vragen...

In dit nummer 'reizen' wij de wereld rond. We nemen een kijkje bij de oosterse orthodoxe kerken en we schenken aandacht aan de beginnende lezers en de blijvende analfabeten van Afrika voor wie de bijbel ook open moet gaan.

Traditioneel zijn de oosterse orthodoxe kerken geen bijbellezende kerken. In veel van die kerken zijn bijbelvertalingen in gebruik die al eeuwen oud zijn. Ook daar bespeuren we nu een nieuwe interesse voor de bijbel en een nieuw verlangen naar eigentijdse vertalingen. Hoe moet er door die kerken worden vertaald? De bijbelgenootschappen worden opgeroepen daarover mee te denken.

De techniek biedt nieuwe mogelijkheden om analfabeten in aanraking te brengen met de bijbel. Wie niet leest kan nu het woord horen. Maar zijn de bestaande vertalingen wel geschikt om voorgelezen te worden? Mag de bijbeltekst ook gedramatiseerd worden? En als we de bijbeltekst laten vergezellen van beelden, welke eisen moeten we dan aan die, vaak cultureel bepaalde, beelden stellen?

Dit zijn allemaal vragen die nu op ons als bijbelgenootschappen afkomen.

De adventstijd brengt bepaalde oudtestamentische teksten onder onze aandacht. Jesaja 9 is zo'n tekst. De vertaling ervan riep ook vragen op. Luther en Calvijn waren er vast van overtuigd dat we in Jesaja 9:2 moeten lezen: 'Gij hebt dit volk vermenigvuldigd, maar Gij hebt de blijdschap niet groot gemaakt'.

Toch vertaalt de NBG-vertaling 1951 na de komma het omgekeerde: 'zijn vreugde groot gemaakt'.

Wie hebben gelijk? Luther en Calvijn of de vertalers van deze NBG-vertaling?

We hopen dat we u op de valreep van het jaar stof tot overdenking hebben geleverd en wensen u nu alvast een gezegend en vruchtbaar 1987 toe.

MET ANDERE WOORDEN

Kwartaalblad over bijbelwerk
5e jaargang nr. 4, december 1986

Uitgegeven door:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
telefoon: 023 - 25 95 01
In samenwerking met:
Belgisch Bijbelgenootschap
Dautzenbergstraat 36
1050 Brussel
telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

Met andere woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Redactie: ds. W. van Galen,
dr. H.W. Hollander, dr. E.W. Tuinstra
en Jan J. van Capelleveen (eindredacteur).

Adreswijzigingen: Deze aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem.
Telefonische meldingen via nummer 023 - 25 95 01, toestel 121.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de onkosten voor dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem met vermelding 'gift' of 'Met andere woorden'.

 Nederlands Bijbelgenootschap

Veel vreugde, of: juist weinig...?*

door dr. E.W. Tuinstra

Op 25 december 1525 - eerste kerstdag - ging Maarten Luther voor in de namiddag-dienst in Wittenberg. 's Morgens had hij over Lucas 2 gepreekt. Aansluitend daarop wordt het uitgangspunt voor zijn middagpreek Lucas 2:12: 'Gij zult een kind vinden in doeken gewikkeld' ('windeln' zegt Luther).

Hij zegt dan in zijn mengeling van Duits en Latijn: 'partem de his windeln hat Esaias am neunten capitel geschrieben.' Bij dit hoofdstuk uit Jesaja en met name bij 9:2 willen wij nu stilstaan. Het hoofdstuk begint met:

- 9.1. Het volk dat in donkerheid wandelt, ziet een groot licht; over hen die wonen in een land van diepe duisternis, straalt een licht.
- 9.2. Gij hebt het volk vermenigvuldigd, zijn vreugde groot gemaakt; het verheugt zich voor uw aangezicht als met de vreugde bij de oogst, zoals men juicht bij het verdelen van de buit. (NBG-vertaling 1951)

Luther zegt met betrekking tot vers 2 dat de profeet hier niet alleen over de Joden spreekt, maar over alle mensen. Hij vertaalt vers 2a met: 'Du hast das Volcks vil gemacht, aber der Freuden wenig'. Hij doet dat in navolging van de Vulgaat: 'multiplicasti gentem, et non magnificasti laetitiam'.

Tegenstelling verklaard

De tegenstelling die dan ontstaat verklaart hij als volgt: De profeet laat zien hoe het toegaat als dit licht verschijnt. Een deel van de mensen is blij, maar anderen zijn boos. Die laatsten zijn de Joden die het aantal christenen zien toenemen. Zij willen zelf het volk van God zijn, dat dit voorrecht verdient door zijn werken. Luther ziet in de veronderstelde afgunst van de Joden een voorafspiegeling van wat zijn prediking van rechtvaardiging door het geloof alleen teweegbrengt (1). Hoewel Luther ook heel anders over Jesaja preken kan, zit de uitleg die hij nu aan dit vers geeft en die sterk met de vertaling samenhangt, hem hoog. Hij komt er later nog twee keer op terug (2). De laatste keer in 1543, wanneer hij een college geeft over Jesaja. Tegen Kerstmis geeft hij onderricht over Jesaja 9 en tegen Pasen over Jesaja 53. Hij verdedigt dan zijn uitleg en haalt fel uit naar andere joodse exegeten. Volgens hem praten de rabbijnen onzin en slaan zij geen acht op de samenhang: 'zij verminken en verdraaien de woorden van de profeet, wanneer zij in plaats van het adverbium 'niet' het pronomen 'voor hem' lezen' (3). De Hebreeuwse tekst van Jesaja 9:2a luidt: hirbitha haggoy l'o (qeré lo) higdalta hassimcha.

NBG-vertaling 1951: Gij hebt het volk vermenigvuldigd, zijn vreugde groot gemaakt.

Groot Nieuws Bijbel (GNB): U hebt het volk weer grootgemaakt, u hebt het weer vreugde bezorgd.

l'o, 'niet'
of
lo, 'voor hem'

Het probleem schuilt in het derde Hebreeuwse woord dat in de tekst (ketib) geschreven staat als l'o, 'niet', maar waarvan de Massoreten in de kantlijn genoteerd hebben dat het gelezen (qeré) moet worden als lo, 'voor hem'. De oude vertalingen geven weinig houvast. De Septuaginta gaat eigen wegen, de Targum heeft lehon, 'voor hen'. Symmachus en de Vulgaat hebben de ketib-vorm 'niet' vertaald. De Qumran-rol (1QJesa) heeft l'o, maar

dat kan een typische plene-schrijfwijze zijn, die zowel 'niet' als 'voor hem' kan betekenen.

In een aantal middeleeuwse Hebreeuwse handschriften heeft de qeré-vorm ontbroken (4) en eveneens is dit het geval in de eerste gedrukte Hebreeuwse bijbels, zoals die van Brescia uit 1494. In 1517 verschijnt echter in Venetië bij de uit Antwerpen afkomstige Daniel Bomberg een rabbijnenbijbel met de qeré-vorm. Naast de Hebreeuwse tekst staan de Targum en enkele joodse commentaren. Deze bijbel is uitgegeven door Felice de Prato. Het is heel goed mogelijk dat Luther later van de alternatieve lezing op de hoogte is geraakt.

In ieder geval treffen we volgens de Massoreten de verwisseling van l'ō en lo vijftien keer in de Hebreeuwse bijbel aan: Ex. 21:8, 1 Sam. 2:3, enz. Het omgekeerde komt ook voor, bijv. in 1 Sam. 2:16 en 20:2 (5).

In Jesaja 9:2 ondersteunen de context en het parallelisme de keuze voor de qeré-vorm. Het is mogelijk dat de lezing 'niet' ontstaan is uit de verkeerde interpretatie van een plene-vorm zoals die in de Qumran-rol voorkomt. Het vooraanplaatsen van lo 'voor hem' is waarschijnlijk bedoeld om nadruk te geven (6).

**Calvijn zegt:
misleiding**

Andere oude vertalingen uit de reformatietijd, zoals de King James Version en de Zürcher Bibel, zijn in het spoor van de Vulgaat en Luther verder gegaan. Calvijn veronderstelt dat de qeré-lezing een bewuste misleiding is om de oorspronkelijke betekenis te verduisteren. Dezelfde gedachtengang dus als bij Luther. Wat opvalt is het - ook nu nog veel voorkomende - verschijnsel dat een eenmaal gekozen uitleg als argument wordt gehanteerd om een bepaalde vertaling te handhaven.

De keuze van Luther en Calvijn is echter niet hefeemaal onweersproken gebleven. Een paar maanden later - toen Luther zijn colleges over Jesaja 9 inmiddels had beëindigd - ontstond er in Genève een conflict tussen Calvijn en zijn volgeling Sebastien Castellio, die een soort gymnasium leidde. Castellio verliet met zijn gezin de stad en vertrok naar Bazel, waar hij eerst bij een uitgever als corrector de kost verdiende voor zijn vrouw en acht kinderen. In zijn vrije tijd werkte hij aan een bijbelvertaling, zowel in het Latijn als in het Frans; de eerste kwam in 1551, de tweede in 1555 gereed. In deze vertalingen kiest Castellio zonder ophef voor het qeré in Jes. 9:2. Jaren later is deze lezing ook in de bijbel van Genève opgenomen en daarmee is de onversneden vreugde, waar dit vers over spreekt, ook in deze calvinistische versie hersteld.

De Statenvertalers zijn hun eigen weg gegaan en hebben de mogelijkheden die de kanttekeningen hun boden hier ten volle uitgebuit. De vertaling luidt: 'Gij hebt dit volk vermenigvuldigd, maar Gij hebt de blijdschap niet groot gemaakt; zij zullen nochtans blijde wezen ...'

De vertaling is in het oude spoor, maar er worden ook andere mogelijkheden geboden: 'en Gij hebt hun de blijdschap groot gemaakt', of 'Hebt Gij niet de blijdschap groot gemaakt?'

Naar de eerste overzetting is dit de zin: De Israëlieten hebben zich wel meermalen verblijd vanwege de treflijke weldaden en verlossingen, die zij van uwe Hand, o Heere, verkregen hebben, maar dat alles is klein, ten

aanzien van de overgrote, zoo lichamelijke, als geestelijke weldaden die zij van U, Heere God, verwachtende zijn.

Naar de andere overzetting is dit de zin: Heere, Gij hebt de blijdschap des volks gemaakt, sprekende van den staat der kerk van het Nieuwe Testament, doordien zij, bestaande uit Israëlieten en heidenen, met elkander eenparig te zullen loven vanwege de groote weldaden hun in Christus bewezen.

Niet alleen wordt een andere vertaling geboden - lijkend op de Targum, onder invloed van de Rabbinenbijbel (?) - maar ook overheerst in de exegese die wordt gegeven de vreugde die bij deze heilsprofetie hoort. Het open houden van de tekst door meerdere vertaalmogelijkheden met hun uitleg te geven, is meer in de lijn van de wijze waarop Rashi en Ibn Ezra, de middeleeuwse joodse exegeten, met deze tekst omgingen dan in de lijn van Luther en Calvijn.

*) Een groot aantal gegevens voor dit artikel is ontleend aan: D. Barhélemy, *Critique Textuelle de l'Ancien Testament*, 2. Isaïe, Jérémie, Lamentations. Fribourg/Göttingen 1986, p. 60-63. Dit tweede deel is opgedragen aan de nagedachtenis van de Utrechtse oudtestamenticus Alexander Hulst, die zo'n belangrijk aandeel heeft gehad in het werk dat aan het ontstaan van deze boeken is voorafgegaan. Het eerste deel is besproken in *Met Andere Woorden* 5e jaargang, nr. 3.

(1) Vgl. D. Martin Luthers *Werke*, Weimarer Ausgabe, 1907, 17. Band, 1. Abt. S. 500 - 502.

(2) Id. 31. Band, S. 68.

(3) Id. 40. Band, 3. Abt. S. 595 - 622.

(4) Vgl. *The Book Isaiah*, ed. M.H. Goshen-Gottstein, I-II Jerusalem 1975.

(5) Vgl. W. Gesenius - E. Kautzsch, *Hebraische Grammatik*, 28. Auflage, Leipzig 1909, par. 103g.

(6) Aldus F. Delitzsch in zijn commentaar op Jesaja (Eng. ed. Grand Rapids p. 246).

Een slavin en een prostituée

Een bijbelvertaler in een Franssprekend Afrikaans land vertaalde het gedeelte over Sara en Hagar in Galaten 4. Hij liet zich daarbij leiden door de Franse omgangstaal waar we lezen: 'Elle déclare qu'Abraham eut deux fils, l'un d'une esclave et l'autre d'une femme libre.' Maar hij realiseerde zich niet dat in zijn land een 'femme libre' gebruikt wordt voor een prostituée!

Bijbelwerk in de oosterse orthodoxe kerken

door ds. W. van Galen

Grote aandacht voor de bijbel is een kenmerk van de protestantse kerken, maar ook in andere kerkfamilies is van een groeiende belangstelling sprake. Sinds het Tweede Vaticaanse Concilie kreeg de bijbel een centralere plaats in de Rooms-Katholieke Kerk. De ontwikkelingen binnen de oosterse orthodoxe kerken (1) zijn minder bekend, maar zeker onze aandacht waard.

Om realistisch en bescheiden te blijven is het goed te bedenken dat er eerder in Rusland dan in Nederland een bijbelgenootschap werd opgericht. Reeds in 1813 werd in St. Petersburg een bijbelgenootschap gesticht (Nederland: 1814). Het bestond tot 1919. (2)

Huidige samenwerking

Gedurende de laatste tientallen jaren is de dienstverlening van de bijbelgenootschappen aan de orthodoxe kerken toegenomen.

De basis daarvoor ligt vooral in het vertaalwerk. De ervaring die binnen de Wereldbond van Bijbelgenootschappen is opgebouwd wordt gerespecteerd en in toenemende mate gebruikt:

- In Joegoslavië werkten orthodoxe theologen mee aan vertaalprojecten in het Servisch en Macedonisch.
- Aan de vertaling van het nieuwe testament in hedendaags Grieks leverden ze een groot aandeel.
- Vorig jaar vroegen orthodoxe vertalers de Wereldbond mee te werken aan de vertaling van de bijbel in het Oost-Armeens (gesproken in Russisch Armenië).
- Enige malen nodigde de Theologische Academie van de Russische Orthodoxe Kerk in Leningrad vertaalconsulenten uit.

In enige gevallen is er sprake van technische samenwerking bij het drukken van bijbels. Het bekendste voorbeeld is de druk van bijbeluitgaven op de 300 jaar oude persen van het Patriarchaat in Boekarest. Door de Wereldbond is meegeholpen aan de vernieuwing van de machines.

Gaandeweg is een aantal orthodoxe geleerden en kerkelijke leiders functies binnen de Wereldbond gaan innemen. Al jaren is prof. Savas Agourides, hoogleraar in het nieuwe testament te Athene, lid van de Europese vertaalcommissie en een van de vice-presidenten van de Wereldbond. De Servische bisschop Lavrentije was lid van het Europese bestuur en is daarin opgevolgd door prof. Ion Bria van de Roemeense Kerk, vice-voorzitter van de Commission on World Mission and Evangelisation (CWME) van de Wereldraad van Kerken. Dr. Petros Vassiliadis van de Universiteit van Saloniki is enige jaren verbonden geweest aan het Europese Regionale Centrum van de bijbelgenootschappen te Londen om contacten met de orthodoxe kerken te bevorderen.

In diverse landen wordt nu vanuit de Orthodoxe Kerk bestuurlijke verantwoordelijkheid voor het bijbelgenootschap in dat land aanvaard.

Enige voorbeelden:

- In Libanon maakt de Armeense bisschop deel uit van het bestuur.
- Het Griekse Bijbelgenootschap kent al jaren twee adviescommissies, een van protestantse en een van orthodoxe signatuur. Besprekingen zijn gaande om deze samen te voegen tot één bestuur.

- Het meest verstrekkende voorbeeld is Cyprus. Daar is dit jaar een orthodoxe secretaris van het bijbelgenootschap benoemd. Dit onderstreept dat de Orthodoxe Kerk als meerderheidskerk (80% van de bevolking) de verantwoordelijkheid is gaan aanvaarden voor het bijbelwerk op het eiland.

De genoemde ontwikkelingen zijn uiterst belangrijk. Het zijn tekenen van een groeiende interkerkelijke samenwerking en van aandacht voor de bijbel. Toch gaat het nog om 'tekenen', hoe hoopvol ook. De ontmoeting met de bijbelgenootschappen levert de orthodoxe kerken ook de nodige vragen op of draagt bij tot de vraagstellingen waarvoor zij zich geplaatst zien.

Betekenis van de bijbel

Belangrijke orthodoxe kerken leven in de socialistische of communistische staten van Oost-Europa. Dat vraagt het nodige aan uithoudingsvermogen en diplomatiek vernuft. Maar dit leven in een formeel atheïstisch levensklimaat plaatst deze kerken ook voor nieuwe geestelijke uitdagingen. Veel orthodoxe kerken hebben in belangrijke mate de cultuur en het levensklimaat van hun landen bepaald. Zelfs in die mate, dat een publieke verantwoording van het geloof nooit werd verlangd. Er was een levenseenheid, waarin de kerk - met kerken en kloosters, met liturgie en gemeenschapsvorming - vanzelfsprekend paste in het geheel van het volksleven. Die plaats wordt de kerken in Oost-Europa, althans officieel, niet meer gegund.

Dit betekent een andere verhouding tussen evangelie en cultuur. En dus ontstaan nieuwe vragen naar de betekenis van de kerk en het christelijk geloof. Dat betekent ook een andere invalshoek om met de bijbel bezig te zijn. 'Hoe helpt de bijbel de gelovigen om deel uit te maken van een compleet nieuwe culturele situatie en om nieuwe definities te vinden voor hun deelname aan de heiliging van hun naties?' Deze vraag van Bria geeft een van de motieven weer voor een nieuwe belangstelling voor de bijbel. (3)

De bijbel in de kerk

Kenmerkend voor de orthodoxe kerken is de aandacht voor spiritualiteit en rijke liturgische traditie. In de heilige liturgie worden de gelovigen tot elkaar gebracht, maar bovenal deelgenoten gemaakt van het mysterie van Gods heil. Het geloof wordt meer gevierd dan dogmatisch verwoord. 'Orthodoxie' betekent in deze kerken niet 'de rechte leer', maar 'de rechte eer' (ortho-doxa = rechte lofprijzing).

De bijbel wordt in de orthodoxe traditie weinig door de gelovigen zelf gelezen, maar verwoord en verbeeld in de eredienst. De bijbeltekst wordt in de kerk gelezen naar de indelingen van het kerkelijk jaar. De 'hele bijbel voor alle gelovigen' is van oudsher geen hoofdzaak voor de orthodoxe kerken, maar - mede door de kennismaking met het werk van de bijbelgenootschappen - ontstaat er in sommige kerken meer aandacht voor de verspreiding van de heilige Schrift.

Ook plaatsen dergelijke ontmoetingen de orthodoxe kerken voor een nieuwe doordenking van de verhouding tussen heilige Schrift en traditie.

De taal van de bijbel

De orthodoxe kerken hebben in hun zendingswerk een grote culturele openheid gekend. Zo is bijvoorbeeld niet voor alle volken vastgehouden aan het Grieks, zoals de kerk van het Westen het Latijn tot dominante kerktaal (en

bijbeltaal) heeft gekozen. De 'apostelen van de Slaven' bijvoorbeeld, St. Methodius en St. Cyrillus, hebben de cultuur en de taal van de Slavische volken serieus genomen. Zij lieten de bijbel in het Slavisch vertalen en verkondigen. (4) Merkwaardig is dat het Slavisch later toch als een soort kerklating is gaan fungeren.

Is er dus principieel ruimte voor het gebruik van de landstaal, in de praktijk worden voor de eredienst klassieke vertalingen van de bijbel gebruikt. Er bestaat ook zeker geen consensus over de wenselijkheid voor de gelovigen nieuwere vertalingen beschikbaar te hebben.

In Griekenland bijvoorbeeld is van de zijde van de bisschoppen oppositie gevoerd tegen de in 1985 gepubliceerde vertaling van het nieuwe testament in hedendaags Grieks, terwijl daaraan door orthodoxe bijbelgeleerden con amore is meegewerkt. (5)

Plaats van de bijbelwetenschap

De genoemde spanningen in Griekenland geven aan dat de kerkleiding en de professoren zeker niet op één lijn zitten. Dat heeft te maken met verschillen in opleiding, maar ook met verschillende visies op het kerkelijk leergezag en op de inbreng van de bijbelwetenschap. Meer in het algemeen kan worden gesteld dat betrokkenheid bij het bijbelwerk de orthodoxe kerken in aanraking brengt met eigentijdse vertalingen, met het expliciet vertalen van de bijbeltekst, met de verwerking van inzichten uit de bijbelwetenschappen. Dit kan als een bedreiging beleefd worden, maar ook als een verdieping van eigen geloofstraditie. Voorlopig zal de discussie daarover nog niet verstomd zijn.

Kerk en zending

Het voorbeeld uit de negende eeuw van Methodius en Cyrillus kan duidelijk maken dat 'zending' geen onbekende zaak is in de orthodoxe traditie. Belangrijke orthodoxe kerken in Oost-Europa (o.a. in Slowakije, Hongarije, Polen en Rusland) zijn uit dit zendingswerk voortgekomen. (6)

De orthodoxe kerken zien vanuit hun geloofstraditie 'zending' meer als de kerstening van de cultuur dan als de bekering van enkelingen, meer als het present stellen van de Heer in de liturgie der kerk dan als het winnen van anders-gelovigen.

Een grote aversie bestaat er tegen de zendingsactiviteiten vanuit andere geloofsgemeenschappen, waarbij gepoogd wordt om 'zieltjes te winnen' onder orthodoxe christenen. Dit wordt ervaren als een ontkenning van het kerk-zijn van de orthodoxe kerken.

Deze kerken willen niet als voorwerp van zending gezien worden; ze zijn juist bezig om weer na te denken over hun eigen missionaire rol. Het verschil in visie ten aanzien van kerk en zending heeft ook praktische gevolgen voor het werk van de bijbelgenootschappen. Het bijbelwerk is namelijk van oudsher sterk verbonden met 'missionaire bewegingen'.

In Roemenië is dit probleem duidelijk aan de orde. De kleinere protestantse kerken en groepen zijn uit zendingsactiviteiten voortgekomen. Zij gebruiken een bijbelvertaling, de Cornilescu-vertaling, die voornamelijk door niet-Roemenen is gemaakt. De Roemeense Orthodoxe Kerk acht deze bijbeluitgave niet acceptabel, omdat deze noch als Roemeens, noch als orthodox ervaren wordt.

Relatie tot andere kerken

In het geval van Roemenië is niet alleen de erkenning van een bijbelvertaling, maar ook de erkenning van de kerken onderling aan de orde. Vooral voor de orthodoxe kerken, die in hun land een duidelijke meerderheidspositie innemen, is het niet zo gemakkelijk om andere kerken te erkennen en te aanvaarden. In Roemenië worden de klassieke protestantse kerken wel als 'kerken' erkend, maar de meer evangelisch gezinde kerken worden beschouwd als 'cults'.

Dit mag te verklaren zijn vanuit de teleurstellende ervaringen met de zendingsactiviteiten van deze gemeenschappen, maar deze 'niet-erkenning' van elkaars kerk-zijn is een van de grote obstakels voor interkerkelijk bijbelwerk. In dit verband is het belangrijk dat de Roemeense Orthodoxe Kerk nu de wens heeft uitgesproken om ten aanzien van de voorgenomen revisie van de Roemeense bijbelvertaling te overleggen met andere kerken.

Inmiddels zijn de orthodoxe kerken in 1986 reeds 25 jaren lang leden van de Wereldraad van Kerken. De deelname aan de oecumenische beweging heeft een vernieuwde aandacht voor de bijbel teweeggebracht. Het oecumenisch gesprek dwingt tot een 'herijking' van theologische visies en kerkelijke praktijken. De verdeeldheid van de kerken uit zich in de verschillende tradities. De heilige Schrift is echter de gemeenschappelijke en verbindende factor. (7)

Vraagstellingen voor de bijbelgenootschappen

De vragen ten aanzien van het interconfessionele bijbelwerk leven natuurlijk niet alleen aan de zijde van de kerken. Ook voor de bijbelgenootschappen brengt de samenwerking met de orthodoxe kerken principiële en praktische vragen mee.

Allereerst is aan de orde de vraag of de bijbelgenootschappen serieus nemen dat ze alle kerken willen dienen, zoals tijdens de assemblee van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen in 1980 nog uitdrukkelijk is uitgesproken. (8) Of blijft het bijbelwerk een protestantse zaak met wat aardige uitzonderingen?

In formeel opzicht moet een antwoord op deze vraag komen wanneer een orthodoxe kerk als meerderheidskerk bestuurlijke verantwoordelijkheid wil aanvaarden. Op Cyprus blijkt dit mogelijk, in Griekenland wordt terzelfdertijd duidelijk hoe moeilijk de protestantse minderheid de inbreng van orthodoxe zijde kan accepteren.

Nog moeilijker is de inhoudelijke acceptatie van het 'bijbelwerk' dat in de orthodoxe kerken plaatsvindt. Gelukkig zijn er van beide zijden inmiddels enige goede documenten verschenen om het gesprek tussen orthodoxe kerken en bijbelgenootschappen te stimuleren. (9)

De Europese Regionale Commissie van de bijbelgenootschappen heeft in maart van dit jaar uitvoerig gesproken over de verhouding tot de orthodoxe kerken. Dit heeft geleid tot enige nieuwe initiatieven, die de onderlinge samenwerking kunnen bevorderen. (10)

1. Gewezen is op het belang van de 'Lectionaria' van de orthodoxe kerken. De bijbelgenootschappen zijn bereid om te bezien of meer medewerking kan worden gegeven aan de publikatie van deze uitgaven (met de bijbelzingen voor de liturgie).

2. Er zullen enige 'seminars' worden georganiseerd in samenwerking met orthodoxe theologische faculteiten over de ontwikkelingen binnen het bijbelvertaalwerk.
3. Er wordt gewerkt aan een set richtlijnen voor de interconfessionele samenwerking rond vertalen, uitgeven en verspreiden van de bijbel. (Vergelijkbaar met de reeds langer bestaande 'Guiding Principles' die tussen de Wereldbond van Bijbelgenootschappen en de Rooms-katholieke Kerk zijn overeengekomen. (11))
4. Samen met orthodoxen zal worden bestudeerd welke rol de bijbel in de catechese en het missionaire werk van de orthodoxe kerken vervult. De punten zijn van belang om de kwaliteit van de dienstverlening aan de orthodoxe kerken te bevorderen. Want de bijbelgenootschappen staan nog maar aan het begin van een echte ontmoeting met de familie van orthodoxe kerken.

- (1) Het aantal orthodoxe christenen ligt boven de 150 miljoen; daarvan woont het merendeel in de landen van Oost-Europa. Orthodoxe geloofsgemeenschappen zijn echter over de hele wereld verspreid.
- (2) De aanzet tot de oprichting van het Russisch Bijbelgenootschap is gegeven door vertegenwoordigers van de British and Foreign Bible Society. De geschiedenis van het bijbelgenootschap van Rusland is te vinden in diverse publikaties van BFBS en de Wereldbond van Bijbelgenootschappen.
- (3) Prof. Ion Bria, 'Bible Work in Orthodox Majority Countries', rapport voor Europese Regionale Commissie van de UBS, maart 1986.
- (4) Prof. Ion Bria, 'Orthodox Mission in the Ninth Century, The Witness of St. Methodius', *International Review of Mission*, Vol. LXXIV, No. 294, April 1985.
- (5) In de heftige discussies in Griekenland spelen ook mee harde uitspraken van vertegenwoordigers van de heilige synode over vermeende niet-orthodoxe en anti-Griekse aspecten van deze vertaling.
- (6) Zie voor het werk van Cyrillus en Methodius behalve het genoemde artikel van Bria ook dat van de metropoliet Dorotheos van Praag, 'The Influence of the Moravian Mission on the Orthodox Church in Czechoslovakia', *I.R.M.*, No. 294, p. 219 e.v.
- (7) 'In many countries joint biblical work is one of the best examples of local ecumenical life.' Prof. Bria in geciteerd rapport, zie noot (3).
- (8) Zie *UBS Bulletin* No. 120/121, 1980.
- (9) Zie o.a. *UBS Bulletin* No. 112/113, 1978, Hfdst. 3; A Book for Past and Present: The Bible and Orthodoxy. Voor de plaatsbepaling van orthodoxe zijde zijn van belang de consultaties van Praag (1977) en Zica (1980) over resp. 'De rol en plaats van de bijbel in de liturgie en spiritualiteit van de Orthodoxe Kerk' en 'Prediking en onderricht van het christelijk geloof nu'.
- (10) Verslag UBS Europe Regional Committee, Stasa Wies Polen, maart 1986.
- (11) 'Guiding Principles on Interconfessional Cooperation', overeengekomen tussen de bijbelgenootschappen en het Secretariaat voor de Eenheid van de Rooms-katholieke Kerk, juni 1968.

'Deze ontvangt zondaars en eet met hen...'

De relatie tussen taal en cultuur

door dr. Harm W. Hollander

Op alle mogelijke manieren probeert de Wereldbond van Bijbelgenootschappen bijbelvertalers te helpen: door middel van goed opgeleide vertaalconsulenten en -coördinatoren, door uitgaven van de Hebreeuwse tekst van het oude en de Griekse tekst van het nieuwe testament, en via allerlei min of meer wetenschappelijke publikaties die de theorie en de praktijk van het vertalen nader toelichten.

Daarnaast verzorgt de Wereldbond nu een nieuwe serie monografieën waarin lezingen en studies van bescheiden omvang gepubliceerd worden op het gebied van het (bijbel-)vertalen. De eerste in deze reeks, *Sociolinguistics and Communication*, ed. Johannes P. Louw*, bevat een zestal bijdragen van taalgeleerden, onder wie E.A. Nida, de grote man achter de functioneel-equivalente vertaalmethode.

Wat is sociolinguïstiek?

In het boekje wordt het belang van de sociolinguïstiek onderstreept bij het analyseren en interpreteren van redes en teksten. Kort samengevat kan men de sociolinguïstiek omschrijven als de wetenschap die de relatie bestudeert tussen taal en taalgebruik enerzijds en de maatschappelijke situatie anderzijds. Het is de wetenschap die de communicatie in woord en geschrift analyseert: wie zegt wat tegen wie onder welke omstandigheden met welk doel en welk resultaat?

Als een jongen van een jaar of tien op een dag van zijn vader geen televisie mag kijken en hierover bij zijn moeder beklag doet, zal hij zoiets zeggen als: 'Ik mag van *pappa* niet eens televisie kijken...' Tegen zijn vrienden op school zal hij de volgende dag zeggen: 'Ik mocht gisteren van mijn vader geen televisie kijken...' Waarom dit verschil in taalgebruik? Omdat de omstandigheden en de 'ontvangers' van de mededeling (gezin-moeder/school-vrienden) verschillend zijn. De situatie bepaalt voor een groot deel het taalgebruik.

Taal cultureel bepaald

Wie vertaalt, merkt steeds weer dat een woord in de ene taal zelden of nooit een woord in de andere taal helemaal 'dekt'. Het Griekse woord *logos* betekent meer dan alleen 'woord'; ook 'boodschap', 'verkondiging' enz. kunnen, afhankelijk van het verband, als weergave dienen. Dat komt, omdat geen enkele taal voor alle voorwerpen, handelingen en abstracte begrippen afzonderlijke woorden heeft. Een enkel woord kan naar verschillende zaken verwijzen. Neem ons woord 'bank' bijvoorbeeld.

Maar ook hebben woorden vaak bijbetekenissen of connotaties, die eveneens sterk cultureel bepaald zijn.

Voorbeeld: samen eten

In Lucas 15:1-2 lezen we dat al de tollenaars en zondaars naar Jezus toekwamen om naar hem te luisteren en dat de Farizeeërs en de schriftgeleerden hier schande van spraken: *Deze ontvangt zondaars en eet met hen*. De implicaties van dit 'samen eten' zal velen van ons, die leven in een westerse, moderne maatschappij, misschien ontgaan. In de tijd van Jezus en in de samenleving waarin hij verkeerde, onderstreepte een gezamenlijke maaltijd de hechte band tussen de deelnemers. Wanneer wij met anderen eten, is er van een onderlinge band veelal nauwelijks sprake (zakenlunches...!). Alleen bij de viering van de maaltijd des Heren ervaren we nog iets

**'Zelfs niet' of
'ook niet'**

van dat authentiek oosterse gevoel van saamhorigheid. Door zondaars te ontvangen en met hen te eten gaf Jezus te kennen 'solidair' te zijn met de zondaars. Hij ging hen (als onreinen) niet uit de weg maar voelde zich juist sterk met hen verbonden.

Soortgelijke implicaties heeft het samen eten in Hand. 11:3 en Gal. 2:12, waar van Petrus wordt gezegd dat hij at met onbesnedenen/heidenen. En tenslotte in 1 Kor. 5:11, waar Paulus de Korintiërs op het hart drukt niet om te gaan 'met iemand, die, al heet hij een broeder, een hoereerder, geldgierige, afgodendienaar, lasteraar, dronkaard, of oplichter is' en met zo iemand niet te eten.

De Griekse bewoording hier, *mède sunesthien*, wordt mirabile dictu in bijbelvertalingen niet eensluidend weergegeven. Een aantal vertalingen heeft 'zelfs niet te eten...' (NBG vertaling 1951, Willibrord-vertaling, Groot Nieuws Bijbel, Revised Standard Version, New English Bible, Good News Bible, Louis Segond, Bible de Jérusalem, Traduction Oecuménique de la Bible, François Courant, etc.). Andere vertalingen kiezen voor 'ook niet te eten...' (Statenvertaling, Luther-vertaling, Gute Nachricht, etc.). In zijn commentaar op 1 Korintiërs (in *De Prediking van het Nieuwe Testament*) zegt F.J. Pop, die van de NBG-vertaling 1951 uitgaat en dus van 'zelfs niet', dat hier het eten met deze zondaars daarom als een kleiner kwaad wordt gezien dan de geregelde, broederlijke omgang met hen... 'Het eerste is iets incidenteels, het tweede is iets permanents.'

Op grond van het voorafgaande lijkt deze opvatting niet houdbaar: het samen eten met zondaars is niet iets bijkomstigs, iets waarvan de Korintiërs, als Paulus het hier niet nadrukkelijk verboden had, gedacht hadden dat dat nog wel zou mogen. Nee, samen eten met zondaars (preciezer: zondaars onder de broeders) is juist de schandelijkste vorm van omgaan met hen. Dus geeft Paulus zijn vermaning hier in de vorm van climax en ligt een vertaling als 'dat u niet moet omgaan met... en ook niet (of liever: en al helemaal niet, en zeker niet) met hen moet eten...' het meest voor de hand. Zo blijkt kennis van de cultuur van de wereld van de bijbel voor interpretatie en vertaling van de bijbeltekst onmisbaar.

*Sociolinguistics and Communication, ed. Johannes P. Louw, United Bible Societies 1986, 146 pp., f 10,35.

De bijbel open voor iedereen

Ook voor wie niet lezen kunnen

Jan J. van Capelleveen in gesprek met dr. Mae Alice Reggy

'Hoe zullen ze lezen, als ze niet kunnen lezen?' Die vraag stelde de Wereldbond van Bijbelgenootschappen zich al in 1972.

Toen werd slechts een gedeeltelijk antwoord gevonden. Maar sindsdien zijn de technische mogelijkheden aanzienlijk uitgebreid.

De Afrikaanse bijbelgenootschappen hebben nu iemand aangesteld die tot taak heeft wegen te vinden om de bijbel ook over te dragen aan mensen die met het gedrukte boek geen raad weten: dr. Mae Alice Reggy.

Deze zomer bezocht ze ons land. Jan J. van Cappelleveen sprak met haar.

De wereldassemblee van de bijbelgenootschappen van 1972 besloot iets te gaan doen voor de analfabeten die alsnog leren lezen. Dat zijn er alleen in Kenya al meer dan 300.000 per jaar. Deze beginnende lezers volgen een speedcursus van drie maanden. Dan zijn ze echter nog niet in staat om de bijbel te lezen.

Ze moeten hun leesvaardigheid nog verder ontwikkelen. Maar in veel regionale Afrikaanse talen bestaat vaak nauwelijks lectuur. Het gevolg is dat velen snel terugvallen in hun analfabetisme. Daarom gingen de bijbelgenootschappen speciaal voor hen de bijbel opnieuw vertalen. Besloten werd vijf series bijbelgedeelten uit te geven die samen een soort 'leestrap' vormen, iedere serie iets moeilijker dan de voorgaande. In 1974 verschenen de eerste uitgaafjes in twee talen. Nu zijn er volledige series in 342 talen en iedere week komen er nieuwe bij.

Vouwbladen werden boekjes

Toch is dit programma voor beginnende lezers moeizamer van de grond gekomen dan in eerste aanzet werd gedacht. Analfabeten behoren tot de armsten van de armen. Daarom werden deze nieuw vertaalde bijbelgedeelten als goedkope vouwbladen geleverd, ook al werd alle aandacht besteed aan het verluchten van de tekst met tekeningen.

In Latijns Amerika voldeden die vouwbladen uitstekend. Regeringen kochten er miljoenen om aan de cursisten uit te reiken. Ze werden wekelijks gebruikt en duizenden hebben daar leren lezen met behulp van deze bijbeluitgaafjes. Maar in Afrika en sommige Aziatische landen bleken ze niet te voldoen. De belangrijkste oorzaak was dat daar de regeringen te arm waren om ze aan te schaffen. En de cursisten keken er een beetje op neer. Ze leerden immers lezen om boeken te kunnen lezen.

Daarom werd een proef genomen om afzonderlijke series bijbelverhalen te bundelen. Deze boekjes bleken meer aantrekkingskracht te bezitten. Wel waren het vooral de scholen die ze gingen gebruiken, terwijl ze bedoeld waren voor de volwassenen van de alfabetiseringsprogramma's.

Andere manier van zien

Op dat moment riepen de Afrikaanse bijbelgenootschappen dr. Mae Alice Reggy te hulp. Ze is een Amerikaanse die met een Keniaan gehuwd is. Ze was gespecialiseerd in eenvoudige lectuur voor kinderen en voor beginnende lezers onder de volwassenen. Haar opdracht werd wegen te vinden om nieuwe groepen voor de bijbel te winnen.

Eer ze zich aan nieuwe projecten waagde onderzocht ze waarom de series voor beginnende lezers in Latijns Amerika zo goed voldeden en in Afrika niet

aansloegen. Ze deed een merkwaardige ontdekking.

De illustraties die de tekst op een eigen manier moesten verduidelijken bleken velen juist af te stoten. In een sterk islamitisch land wilde geen christen het boekje met kerstverhalen kopen. Toch zag het er aantrekkelijk uit. Het omslag vertoonde een kleurenplaat van de drie koningen op weg naar Betlehem. De ster ging hen voor en wierp een stralenbundel op hun pad. Niemand begreep waarom dat boekje zo onpopulair was, tot een potentiële koper zei: 'Dat boekje met die moskee wil ik niet hebben.' Hij zag de lichtbundel van de ster aan voor een minaret van een moskee.

Dit voorval bracht dr. Reggy op het spoor. Ze testte verschillende platen uit en ontdekte dat veel Afrikanen op het platteland moeite hebben met het perspectief van de tekeningen. Terwijl in Latijns Amerika de mensen - ook in de krottenwijken - volop geconfronteerd worden met beelden in kranten, tijdschriften en op de televisie, groeien Afrikanen vrijwel zonder beelden op. Tenminste Afrikanen die ver van de grote steden leven. Zij hebben geen beelden leren zien.

Maar ook meer inhoudelijk roepen platen bij Afrikanen vragen op. Een plaat van de goede Herder wordt in Afrika totaal niet begrepen. De herder draagt het lam op zijn schouder, iets wat geen Afrikaan ooit zal doen. Pas toen een Afrikaanse illustrator dat bijbelverhaal illustreerde met een herder die het lam tegen zijn borst drukt, kwam de bedoeling over.

Een andere plaat die niet begrepen werd toonde Jezus die de kinderen zegent. Een kind zit op zijn schoot en andere kinderen staan om hem heen. Voor een Afrikaan heeft dat niets met zegenen te maken. Je zegent pas als je je hand legt op het hoofd van de ander.

Sterk verzet riep een plaat op die een gehelmde, Romeinse soldaat liet zien die Jezus' hulp komt inroepen. Afrikanen hielden de helm voor een masker en zagen in die soldaat een medicijnman.

Op advies van dr. Reggy besloten de Afrikaanse bijbelgenootschappen geen platen uit Europa of Amerika meer af te drukken in de boekjes voor beginnende lezers, maar uitsluitend gebruik te maken van Afrikaanse illustrators. Dat wil niet zeggen dat ze Jezus afbeelden als een Afrikaan. Ze proberen zo goed mogelijk de sfeer van het Midden-Oosten weer te geven. Maar ze houden tegelijkertijd toch rekening met de Afrikaanse cultuur.

Verkopen, niet geven

Een volgend probleem waarop dr. Reggy stuitte was de vraag hoe de boekjes in handen moesten komen van de mensen voor wie ze bedoeld waren. Alfabetiseringscursussen worden vaak diep in het binnenland gegeven. De eerste gedachte was om de onderwijskrachten in te schakelen. Veel ministeries waren dankbaar voor iedere vorm van hulp die de bijbelgenootschappen hun voor dit werk aanboden. Medewerkers van bijbelgenootschappen werden ingeschakeld bij de opleiding van die leerkrachten. Deze ontdekten daardoor hoe ze de boekjes met bijbelgedeelten konden gebruiken en werden dan snel enthousiast. Het probleem echter is dat bijbelgenootschappen voor de boekjes geld vragen, al is het nog zo weinig. Ze hebben uit ervaring geleerd dat het nooit goed is om boekjes zomaar weg te geven. Dat leerde het Nederlands Bijbelgenootschap al in 1836. Voor die tijd gaf het bijbels weg aan armen. Maar ze kwamen vaak in de lommerd terecht.

Een christelijke organisatie in India leerde nog maar onlangs diezelfde les. Zij bood bijbels gratis aan en de belangstelling was overweldigend. Maar toen ontdekten de organisatoren dat sommige mensen keer op keer terugkwamen voor een bijbel. Ze volgden een van hen en hij leidde hen linea recta naar een oud papier-handel. Daar lagen stapels nieuwe bijbels klaar om verpulpt te worden. Het gratis aanbod leverde een bron van inkomsten op.

Maar verkopen betekent dat er geld geïnd moet worden. En dat moet weer worden afgedragen. Hoe doe je dat in het binnenland van Afrika waar geen postkantoren of banken zijn? Onder de moeilijkste omstandigheden moest een netwerk van vrijwilligers door het nationale bijbelgenootschap worden opgebouwd. Waar dat lukt, voldoen deze uitgaven voor beginnende lezers goed. Jaarlijks worden er meer van gebruikt. Dat aantal is al gestegen tot ruim 1,2 miljoen.

Degenen die niet lezen

Toch, hoe waardevol ook voor beginnende lezers, deze gedrukte boekjes bieden geen oplossing voor de miljoenen analfabeten. In Afrika is nog altijd 85 procent van de bevolking analfabeet.

Toen de bijbelgenootschappen in 1972 besloten bijbeluitgaven te gaan verzorgen voor beginnende lezers, wilden ze ook iets doen voor deze analfabeten. De enige mogelijkheid toen was gebruik te maken van de radio. Ze slaagden erin om verschillende omroepen warm te krijgen voor programma's waarin de bijbel in de regionale talen werd voorgelezen. Toch bleken die programma's weinig effectief. Ze waren te vluchtig en gingen het ene oor in en het andere uit.

Sedertdien is ook in Afrika de cassette recorder zijn opmars begonnen. Die stelt mensen in staat een bepaald bijbelgedeelte steeds weer te beluisteren. Maar die apparaten werken op batterijen en die zijn in Afrika duur en heel vaak niet te krijgen.

Enkele christelijke organisaties zijn toen op het idee gekomen om eenvoudige afspeelapparaten te gaan bouwen die werken met een veer. Ze moeten net als oma's grammofoon worden opgewonden. Je vindt die nu diep in het Afrikaanse oerwoud of de savanne. Groepjes van tien tot soms wel honderd Afrikanen zitten avond aan avond bij zo'n apparaat.

Toch heeft ook dit apparaat zijn nadelen. De veer wordt gemakkelijk kapotgedraaid. De nieuwste vinding is een apparaat dat op een zonnepaneel werkt. Dr. Reggy heeft een aantal van die apparaten gekregen en ze in dorpen achtergelaten. Haar eerste indruk is dat ze goed voldoen. Maar ze kunnen pas op grote schaal gebruikt worden als ze in massaproductie worden genomen. En het wachten is op een fabriek die dat gaat doen.

Beeld en geluid

Inmiddels is dr. Reggy alweer betrokken bij een geheel nieuw project. Een Amerikaan met een technische knobbel is erin geslaagd een cassette-apparaat dat werkt op een zonnepaneel te combineren met een soort diaprojector. Het maakt gebruik van beelden op microfiches. Dr. Reggy heeft een aantal van die apparaten ter beschikking gekregen en ze in handen gegeven van evangelisten die werken in gebieden waar het evangelie nog vrijwel nooit is verkondigd. Technisch werkt het apparaat goed, maar de vraag is wel of

de juiste beelden zijn gekozen voor de mensen die ermee bereikt worden. De Amerikaan koos beelden uit de Jezus-film die enkele jaren geleden op Goede Vrijdag door Avro werd vertoond. Het is niet zeker of dat wel de beste beelden zijn. De evangelisten die met deze apparaten het binnenland intrekken moeten nu die beelden testen en als ze weer eens in Nairobi komen, aan dr. Reggy verslag uitbrengen. Besloten is deze proef tot 1989 voort te zetten om zoveel mogelijk ervaring op te doen en dan te bekijken of het mogelijk is ook deze apparaten op grote schaal te produceren.

Zo zoeken de bijbelgenootschappen, samen met andere christelijke organisaties, naar wegen om de bijbel in de eigen taal en voor een betaalbare prijs ook open aan te bieden aan hen voor wie het gedrukte woord een gesloten boek blijft.

Prof. dr. W.H. Gispen overleden

Kort na het gereedkomen van de kopij voor het vorige nummer van 'Met Andere Woorden' bereikte ons het bericht dat prof. dr. W.H. Gispen op 86-jarige leeftijd in Amsterdam was overleden. Hij was een van de medewerkers aan de Vertaling-1951 van het Nederlands Bijbelgenootschap.

Na predikant te zijn geweest in Hazerswoude en Delft werd hij in 1945 hoogleraar in het oude testament en het Hebreeuws aan de Vrije Universiteit. Hij schreef verschillende commentaren op oudtestamentische bijbelboeken.

Het Nederlands Bijbelgenootschap benoemde hem al in 1933 in het vertaalteam voor het oude testament. Tien jaar later werd hij lid van de een jaar eerder ingestelde vaste vertaalcommissie en kon hij zich geheel aan het vertalen van de bijbel gaan wijden, wat hij met heel zijn hart deed.

Hij was een man met grote liefde voor de bijbel. In typisch kerkelijke discussies mengde hij zich nauwelijks. Zijn grootste verlangen was de mensen zelf tot het lezen van de bijbel te brengen en met wat verdriet in zijn stem concludeerde hij eens: 'Er wordt meer over de bijbel geschreven dan in de bijbel gelezen.'